

Бојан Жикић

Филозофски факултет, Београд
bzikic@f.bg.ac.rs

Поглед на културу ревизије из угла универзитетског наставника етнологије и антропологије

Да се бавимо етнологијом онако како су се бавили наши претходници до пре тридесетак година, све ослањајући се на некакву „народну виталност“, „дух народа“ и томе слично, у коментарисању друштвених и културних промена импутираних одозго – како се то говорило некад, а што је значило од стране власти – оно што се дешава данас у домену државне интервенције у области високог образовања, науке и културе оценили бисмо као „видела жаба да се коњи поткивају, па дигла и она ногу“. Данас стварима приступамо аналитички, контекстуално, релационо, обраћајући пажњу на њихова значења у дискурсу и пракси, па да видимо какав ће бити исход таквог бављења културом ревизије у Србији.

Држава се појављује у култури ревизије (или ревизорској култури) као посредник између, с једне стране, пореских обвезника и установа које троше њихова средства, а с друге стране, између актера јавног друштвеног живота и потреба друштва као целине. Идеја која стоји иза тога – а која би била названа „етатистичком“ некада – јесте да држава има право и дужност да поставља стандарде рада одговарајућих установа, у складу с оним што сматра друштвеним потребама, затим да преиспитује њихов рад у складу с тим стандардима и да пресуђује о друштвеној корисности датих установа, где се та „пресуда“ изражава кроз позитивно или негативно интервенисање у погледу њиховог финансирања.

Критеријуми испуњености одговарајућих стандарда јесу квантитативни, при том, где су параметри квантификације, слично нареченим стандардима, импутирани „одозго“, тачније од стране одговарајућег дела државног чиновничког апарата задуженог за одређене секторе, који су опет субјекти ревизорске културе. То није ништа ново, на први поглед, за средину која је навикнута на јаку и одлучујућу улогу државе у свим сферама јавног живота.

Три ствари видим као спорне. Међутим, у овом излагању усредсредићу се само на једну, иако ћу их именовати све. На првом месту, друштвене реформе у Србији након 2000. године спроводе се у име евроинтеграција; ревизорска култура представља производ тачеризма и

није широко прихваћена у евроинтегративној зони, барем не као интегративно средство. Даље, социокултурни оквир који је изнедрио ревизорску културу не пати од баласта недефинисаних власничких односа у друштву, као што је то случај у Србији, одакле не постоји ни потенцијални сукоб интереса различитих концепција развоја друштва, власничких структура и борбе за остваривањем институционалног утицај доласком до моћи изван самих институција. Пример потоњег може да представља ситуација, попут оне у Србији, да појединци и интересне групе покушавају да остваре утицај на високо образовање не кроз установе те области, већ преко својих позиција у политичким центрима моћи, односно веза са њима.

Напокон, а то је оно чему је посвећено ово излагање, „правила“ која се намећу установама у погледу њиховог функционисања – мада се у Србији ради искључиво о финансирању, никаквог говора нема ту о друштвеним потребама, одрживом развоју и томе слично онда када се поставља питање употребе ревизорске културе – изједначавају се са „мерењем“ исхода тог функционисања, а критеријуми свега тога јесу октроисани у најбољем криптокомунистичком маниру савремене српске политичке елите, а то значи прописани и наметнути без икаквог увида у „стање истраживаности дате проблематике“, односно без расправе са професионалцима, стручњацима у одговарајућим областима.

Област која ме занима највише, наравно, јесте образовање, тачније високо образовање и морам да приметим, да високо образовање представља једини домен образовања које је захваћено ревизорском културом. У разлоге тога нећу улазити, баш као ни у анализу примене ревизорске културе у високом образовању. Приметио сам, међутим, да заступници таквог начина друштвеног саобраћања између државе и чланова академске заједнице у Србији полазе од начела, да не само што је све подложно мерењу, него се једино на тај начин може одредити „објективни“ учинак одређене установе или појединца. Како не постоји егзактан метод таквог „мерења“, примењују се стандарди и параметри које прокламују сами „ревизори“, или их преузимају од страних установа, при чему их прилагођавају, често, сопственим политичким потребама, које „правдају“ наводним „увођењем“ реда у стручно и професионално деловање академске заједнице.

Конкретан рад припадника академске заједнице остаје занемарен у свему томе, због чега сам на другом месту представио резултате истраживања на ту тему, спроведеног вођењем евиденције о обавезама универзитетског наставника у једној школској години.¹ Направљен је

¹ В. Б. Жикић, Друга страна ревизорске културе. Студија примера односа обавеза и оптерећења универзитетских наставника, *Antropologija* 8, 2009. истраживање је спроведено током школске 2006/07. године.

попис свих врста обавеза за које се да претпоставити да покривају стручну и професионалну активност универзитетских наставника, које су разврстане на оне непосредно везане за наставу, затим оне које се могу означити као посредно везане за наставу, потом оне које су везане за научно-истраживачки рад, оне које говоре о ангажману у оквиру колектива, те напослетку, оне које би се могле описати као остале делатности засноване на професионалној експертизи.

Свакој обавези понаособ приписан је временски период који одговара ангажовању универзитетског наставника на њеном извршењу у тзв. реалном времену, или процени тога колико је потребно утрошити радних сати да би се испунило оно што дата обавеза предвиђа. Све то изражено је нумерички у радним сатима, а тамо где су у питању обавезе чије извршавање се изражава у часовима, тј. школским сатима, обављено је превођење часова у радне сате на основу тога што школски сат траје 45 минута, а радни сат траје 60 минута. Сврха свега тога било је утврђивање тачног радног оптерећења универзитетских наставника у стварности, с обзиром на то какве обавезе се очекују од њих, а у зависности од различитих нормативних аката, која регулишу дату проблематику.

Тако, на пример, шешелевска одредба о шест часова недељно, које треба да држе наставници, а десет часова вежби, октроисана Уредбом Владе Републике Србије из 1998. године, пренета је како у Закон о Универзитету из 2002, тако и у прописе за акредитацију високошколских установа у Србији, обављену 2008. и 2009. године. Са друге стране, Закон о раду, односно Уговор о делу, који потписују сви запослени на државним универзитетима у Србији, предвиђа четрдесетосатну радну седмицу, док Закон о универзитету, заједно са највишим нормативним актима појединачних високошколских установа, излиштава обавезе наставника и сарадника на различите начине: неке су набројане експлицитно, налазе се у дужностима по одговарајућим звањима, док су друге дате имплицитно, на њих се може наићи, рецимо, приликом навођења критеријума, за које се очекује да кандидати/ кандидаткиње за избор у одређено звање треба да испуне.

Нигде у тим актима не може се пронаћи, нити имплицитно одредити, које је очекивано радно оптерећење универзитетских наставника, односно на основу чега се може израчунати, у складу са основном идејом ревизорске културе, да се све може и треба квантификовати, од тога колико радимо, а колико смо плаћени, а то, ако ништа друго, оставља простор различитим шпекулацијама у јавности у погледу финансирања високообразовних установа у Србији и наменске дистрибуције тих средстава унутар појединачне установе.

У време вршења евиденције, плата ванредног професора на Филозофском факултету у Београду износила је 67.433 динара месечно,

односно око 842,9125 евра, што је одговарало износу од 5,497 евра по радном сату, односно 43,978 евра по радном дану, али за 1.840 радних сати годишње. Однос између евра и динара узет је као 1:80, иако су постојале незнате флукуације домаће валуте у односу на европску, у периоду у којем је обављено истраживање. Поређења ради, жене које чисте и спремају по кућама узимају 15–20 евра по радном дану, односно 1,875–2,5 евра по радном сату. За реално оптерећење од 2.793,5 сати, радни сат ванредног професора износио је око 3,62 евра, а радни дан око 28,967 евра. Држава је учествовала, при том, са мање од 50% у финансирању плате на нареченом факултету, што заступнике ревизорске културе може осликати и као потенцијално злонамерне у односу на високообразовани наставни и научно-истраживачки кадар у овој земљи под паском буџета.

Оно што произлази из резултата истраживања, показује да су универзитетски наставници потцењени од стране надлежних структура (одговарајућих министарстава, законодавца), те формалних (управе факултета и универзитета) и неформалних (саветодавци законодавца, различите интересне групе, с идеолошком основом или без ње, политичке и пара-политичке структуре) чиниоца моћи у односу на академску средину, у погледу квантитета и квалитета професионалне делатности коју обављају, тј. обима посла и начина његовог обављања на такав начин који омогућује функционалну елаборирану и унапређену перпетуацију основних производа дате делатности: систематизованог знања, теоријских и методолошких предуслова његовог усвајања и потенцијалне примене, критичке мисли, истраживачког духа, али и у погледу услова у којима раде и, надам се, материјалне надокнаде.

Не треба да чуди одатле то што „ревизорство“ у области високог образовања – али и у науци и култури, такође – наилази на отпор већине професионалаца: његови заступници понашају се, заиста, као да једини имају, не само право на одлучивање о смерницама развоја одређених друштвених области, него и чињенични увид у стварно стање у тим областима, иако стандарде за то прокламују сами, а мерила за испуњавање тих стандарда не почивају на непосредном истраживању онога на шта би требало да се односе. Контрола квалитета неопходна је у свакој области, наравно, али она не може да почива на једносмерној комуникацији државних управљача према професионалцима, односно на приоритету формалног положаја над компетентношћу. Тај принцип ниједна реформа високог образовања није дотакла.

Пример за то представљају избори у звања и одобрења израде докторских дисертација на Универзитету у Београду: мишљење комисије, формиране у оквиру уже научне области, мора да прође тела која су формално надређена – и самим тим имају могућност неприхватања стручног мишљења – иако су потпуно некомпетентна, што је случај са хијерархијом одељење Филозофског факултета (ужа научна област) –

докторска комисија истог факултета – Наставно-научно веће факултета – универзитетско веће научних области. Опадање компетентности почиње већ изван одељења, а на нивоу универзитетског већа практично не постоји, па ипак, сва моћ концентрисана је у њеним рукама.

Онда, када нам говоримо о рангирању наших универзитета и наше науке у међународним оквирима, наши политичари и економисти заборављају да српско високо образовање и српска наука спадају у тзв. националне или регионалне лиге, можда, али да српска политика и економија остају на нивоу тзв. зонских лига, сасвим сигурно. Нити је сврха високошколског образовања једино „школовање кадрова“, нити студенти представљају тзв. крајње кориснике тог образовања.

Сврха постојања тога јесте рад на константном унапређењу друштва, у смислу оспособљавања његових појединачних чланова, не само за одговарајуће професионалне делатности, већ и за активно учествовање у развоју друштва, у смислу утицаја и контроле над друштвеним и културним процесима и установама, одговорног и договорног односа према заједничким интересима, разматрања, прихватања и коришћења нових идеја, биле оне из домена технике и технологије, науке, права или међуљудских односа, те могућности споразумног разрешавања потенцијалних конфликтних ситуација и адекватних одговора на различите претње социокултурном устројству.

Игнорисање или потцењивање тога од стране политичке и управљачке елите може значити једино да ти друштвени кругови желе неписмене, необразоване, нетолерантне и, у крајњем случају, неспособне поданике, којима би владали, а не грађане, у чијем најбољем интересу би извршавали оно што им је поверено, а што је од значаја за друштвену добробит, те његов културни, научни и сваки други развој, тачније – све оно што једну људску заједницу може учинити конкурентном и компетативном у односу на друге такве заједнице, односно што јој може донети унутрашњу равнотежу и задовољство, а спољашње препознавање и поштовање.

Другим речима, оно што се може закључити о односу наших властодржаца и креатора јавних политика према високом образовању, науци и култури, без обзира на евентуалну високопарност анализе, може се описати једноставније, тзв. народном мудрошћу: „мало је две ноге за такву памет“.